

O výchově sociologů v Polsku

Programy sociologického studia, rozsah a způsob výchovy budoucích sociologů jsou v Polsku předmětem stálé aktivní péče příslušných orgánů a institucí. Spojují se zde kritické autoreflexe učitelů, jejich snaha dobře reagovat na kriticismus a požadavky studentů i organizační činnost institucí, jež řídí vysoké školy, a také *Výboru společenských věd při Polské akademii věd*. Ten například věnoval této problematice zvláštní plenární zasedání. Také výchovně didaktická komise při ministerstvu vědy, vysokých škol a techniky se bude těmito otázkami znovu zabývat.

Ročně v Polsku končí studium na vysokých školách okolo 300 absolventů-magistrů sociologie. Jejich výchovou se v současné době zabývá pět univerzit, a to v Krakově, Varšavě, Poznani, Lodži a Lublině. Sociologie jako samostatný obor se studuje rovněž na Vysoké škole společenských věd při ÚV PSDS.

Významná v tomto směru byla konference v Krakově věnovaná výchově sociologů v Polsku, uspořádaná koncem r. 1975. Soustředila skupinu osob reprezentujících učitele sociologie na univerzitách i na školách jiného typu. Konferenci organizoval *Výbor sociologických věd při Polské akademii věd a Institut sociologie Jagellonské univerzity* v Krakově, který byl zároveň jejím pořadatelem.

Na konferenci byly předneseny tyto referáty: J. Wojnarová-Sujecká, *Všeobecné, nebo specializované vzdělávání?*, H. Najduchowska, *Názory studentů na program studia sociologie*, J. Kulpińska, *Výchova průmyslových sociologů*, F. Krzykała, *Sociologické vzdělávání na mimouniverzitních školách*, Z. A. Żechowski, *Výchova doktorů sociologie* a W. Kwaśniewicz, *Sociální funkce sociologů a vzdělávací procesy*.

V diskusi vystoupilo mnoho účastníků konference, mezi nimi rovněž zástupkyně oddělení vědy ÚV PSDS H. Krysanková a ředitel Steperski z ministerstva vědy, vysokých škol a techniky.

V referátech i v živé diskusi se hovořilo o celé řadě otázek, jež by často zasloužily samostatného projednání. Tak například se účastníci diskuse shodli na tom, že počet, druh, rozsah a programy jednotlivých specializací oboru sociologie vyžadují kromě všeobecné koncepční diskuse také další setkání užších skupin zainteresovaných osob. Rovněž otázka programu a metody výuky sociologie na technických vysokých školách má být předmětem samostatných porad stranického aktivu společenských věd již v květnu 1976.

Hlavním obsahem krakovské konference byla výchova magistrů sociologie. Základní otázkou, kterou se zabývala řada vystoupení, byla společenská potřeba sociologických poznatků a odborníků z této oblasti. Všichni účastníci setkání se totiž shodovali v tom, že jak tvorba, tak realizace programů výchovy sociologů musí být odpovědí na tuto, ne vždy správně poznanou společenskou potřebu. Ta-

kové otázky, jako například jaká je potřeba sociologů, jaké mají mít vzdělání, na jaké sociální role mají být připraveni, často přitahovaly pozornost referentů i diskutujících, a to i z hlediska možnosti kvantitativního odhadu a kvalitativní charakteristiky.

Pokud jde o to, v jakých rolích a funkcích mají sociologové ve společnosti vystupovat, nejjasnější typologii navrhl ve svém referátu doc. W. Kwaśniewicz, když uvedl tyto možnosti:

1. Badatel společenské skutečnosti a mechanismů jejího fungování, což je role nejvíce vykrystalizovaná.
2. Společenský expert, tj. autor diagnóz a prognóz založených na výzkumu.
3. Poradce, což je role vyžadující nejen teoretické poznatky, ale také životní zkušenosti.
4. Ideolog, tj. komentátor skutečnosti, intelektuál vyznačující cíle a preferující určité hodnoty stimuluji vývoj země určitým směrem.
5. Učitel, přenášející do různých prostředí a věkových skupin poznatky o společnosti.

Řada diskutujících zdůraznila, že potřeba disponovat mnoha sociology, kteří by se vyznačovali didaktickými dovednostmi, roste a je pocítována rovněž na mimouniverzitních pracovištích. Vyplývá to jak z široké výuky základů sociologie, jež je v Polsku realizována v různých školách, tak i ze všeobecné tendence doškolování kádrů v rozmanitých institucích. Přitom však v současné době ani některé instituty sociologie nejsou schopny zajistit výuku na jiných pracovištích svých mateřských univerzit. A tak často tato významná společenská potřeba není uspokojována, nebo je uspokojována tak, že sociologii vyučují lidé, kteří k tomu nejsou dostatečně odborně připraveni.

W. Kwaśniewicz zdůraznil, že většina sociologů plní současně několik z těch funkcí, které uvedl, a snad většina z nich alespoň po určitou dobu a v menším či větším rozsahu plní učitelskou roli. Na tomto místě můžeme vyslovit znepokojující otázku, zda sami studenti sociologie si dostatečně uvědomují tuto složku své budoucí profesionální role, zda se s ní dostatečně identifikují a zda jsou na ni během studia v potřebné míře připravováni..

Doposud nejvykrystalizovanější a snad nejvšeobecněji akceptovaná je role badatele. Té je také věnováno nejvíce místa v programech studia a rovněž se nejšířeji uplatňuje v činnosti výzkumných institucí různého typu, a to jak na univerzitách a v akademii věd, tak i v resortních ústavech. Ostatní funkce nejsou tak vykrystalizované a jejich plnění nemá jednoznačné institucionální formy. Z toho plynou veliké obtíže při odhadování kvantitativní potřeby sociologů. Někteří z diskutujících vidí možnost provést takové odhady v celostátním měřítku i na příští léta. Je však asi třeba uchovat si zde určitý skepticismus. Nejasná je například sama otázka, kdo a na základě čeho se má vyslovit, že existuje potřeba zaměstnávat sociologa v nějaké instituci nebo při realizaci nějakého společensky důle-

žitého úkolu. Má se k tomu vyslovit skupina expertů z řad sociologů, kteří budou zvažovat například to, zda v procesu před rozhodnutím je nutné přihlédnout k sociologickému hledisku? Nebo mají být provedeny výpočty na základě potřeb zjištěných v institucích, které již pracují? Mají to být výpočty „objektivních potřeb“, nebo potřeb pocíťovaných fungujícími společenskými institucemi? I v mnoha institucích, které už souhlasí s tím, že je třeba zaměstnávat sociology, neexistují dostatečně vykrystalizované a účinné způsoby jejich využití (příkladem mohou být peripetie závodních sociologů, kteří už pracují celou řadu let).

Nejnadnější by asi bylo odhadnout potřebu učitelských funkcí, a to i proto, že způsob jejich plnění je nejvíce zvykově i institucionálně regulován.

Plnění funkcí experta, poradce a ideologa vyžaduje kromě profesionální přípravy určité postoje a předpoklady i životní zkušenosti, kterých se často nedostává mladým absolventům. Úkolem vysoké školy zde je, aby poskytla studentům co nejúplnější znalost realití společenského života země. Proto také tolik diskutujících hovořilo o tom, že je nutné ve studijních programech přihlížet k poznatkům o soudobém Polsku. S uspokojením tuto tendenci zdůraznila představitelka ÚV PSDS.

Pokud jde o samotnou konstrukci studijních programů, nevzbuzovaly větší pochybnosti dosavadní proporce mezi všeobecnou přípravou (dva a půl roku) a přípravou ve zvolených specializacích (dva roky). J. Wojnarová-Sujecká upozornila na to, že je nutné, aby se i během posledních dvou let studia zachoval příslušné velké počet přednášek a seminářů společných pro všechny studenty bez ohledu na zvolené specializace.

V prvních letech studia je třeba v dostatečné míře studentům ukázat možnosti a obsah specializací. Jinak totiž první semestr druhé etapy je obdobím „zkoušení“ a opouštění jednotlivých specializací. Volba specializace je často nahodilá nebo inspirovaná módou. Řada diskutujících však upozorňovala na roli, jakou při výběru specializací hraje prestiž a osobnost vedoucích těchto specializací, čímž se dá často vysvětlit a zdůvodnit masovost volby určitého směru na různých vysokých školách. A. Kłoskowska zjistila, a potvrdila to rovněž výzkumy, že studenti se při výběru specializací často neřídí vizí své budoucí profesionální role, ale spíše aktuálními poznávacími zájmy, určitými představami o tom, které směry jsou zajímavé, inspirující a povzbuzující vlastní rozvoj, nebo prostě snadnější. Je možné zde dodat, že nikoli bez významu je zajisté i přirozená a jako vzdělávání stará tendence soustřeďovat se okolo učitele.

Nejzřetelnější institucionální základy má specializace v oblasti sociologie průmyslu, o níž ve svém referátu hovořila J. Kulpínská. Zvláštní usnesení č. 250 předsednictva rady ministrů nastiňuje totiž jasně místo a úkoly sociologů v průmyslových závodech. Tuto spe-

cializaci si volí pragmaticky orientovaní studenti, kteří se chtějí ihned po studiu věnovat konkrétní profesionální práci. Studium je zaměřeno tak, aby studenti mohli získat nezbytné poznatky o fungování průmyslových závodů. Rovněž praxe organizovaná Lodžskou univerzitou má sloužit tomuto cíli. Fakulta zde ostatně spolupracuje se svými absolventy. Také ti absolventi, kteří jsou už zaměstnaní, nacházejí pomoc jak u mateřské vysoké školy, tak u jiných pracovišť, která pro ně organizují různé kursy a semináře. Kromě toho je to specializace, která disponuje vlastním časopisem, nazvaným Humanizacja Pracy, jehož záměrem je být časopisem podnikových sociologů.

Názor, že v programech sociologického studia je třeba přihlížet ke specifickému přínosu jednotlivých vysokých škol či osob, se mnohokrát v diskusi opakoval a byl akceptován rovněž ve vystoupení zástupce ministerstva. Všichni studenti, nezávisle na tom, na jaké vysoké škole studují, si samozřejmě musí osvojit určitou sumu poznatků a dovedností, jež jsou základem jejich profese a jejich společného titulu. Zároveň však budou moci plně čerpat z přínosu konkrétních institutů. Proto bylo rovněž uznáno, že jednotlivé vysoké školy mohou a musí rozvíjet ty specializace, v jejichž rámci dosáhly vlastních významných výsledků. Mělo by to vést rovněž ke specializaci v celostátním měřítku, a pak by volba směru, kterou studenti provádějí, byla rovněž volbou určitého univerzitního střediska. O to důležitější je otázka paralelnosti přípravy v základním směru, otázka realizace této složky programu všemi univerzitami. To nakonec nevylučuje možnost a potřebu neustálého hledání nejlepších forem realizace programu. Příkladem zde může být problematika studentské praxe. O jejím místě v průběhu studia, o úkolech, jaké má plnit i o formách jejího uskutečňování se v diskusi několikrát hovořilo, a to v různých kontextech. Mnoho diskutujících považuje praxi nejen za důležitou složku profesionální přípravy studentů, ale rovněž za podstatnou a ne vždy dostatečně využívanou příležitost, aby se studenti seznámili se společenskou skutečností, s různými oblastmi života a činností institucí. Při takto zaměřené praxi by si studenti mohli osvojit ty prvky své budoucí profesionální role, které zatím nedoceňují, a dále by se mohli rovněž připravit ke zralejší volbě specializací. Praxi je třeba chápat jako integrální složku celového systému výchovy od prvních let studia po doktorát.

Všestranné posouzení vyžaduje rovněž otázka individuálního studia nebo, širěji vzato, vedení mimořádně nadaných studentů či studentů s určitým zaměřením. J. Wojnarová-Sujecká upozornila, že by bylo správné inspirovat tyto studenty, aby se zabývali „deficitními“ problémy, a to tak, že by se seznamovali s nevyřešenými a nedostatečně prozkoumanými otázkami. A. Kwilecki se však zamýšlel nad tím, zda se k „výchově talentů“

a teoretiků má přistoupit už během základního studia, nebo teprve během doktorátu, a zda se má při studiu větší pozornost věnovat svědomité profesionální přípravě, která by více přihlížela k budoucí roli sociologů jako praktiků-poradců a expertů. Také představitelka ÚV PSDS upozorňovala, že každý absolvent musí být připraven na práci v konkrétní oblasti a že eventuální volba vědecké dráhy je záležitostí individuálních, intelektuálních a psychických předpokladů. Jako oblasti, pro které je třeba připravovat sociology, uvedla průmysl, státní správu, společenské organizace, justici (sociální kurátoři), jakož i široce chápanou oblast vzdělávání a výchovy, dále pedagogickou činnost na nesociologických vysokých školách a urbanistiku.

Plné využití sociologů ve všech těchto oblastech závisí jednak na tom, jak budou absolventi k takové práci připraveni, a dále na tom, jak odborníci z jiných profesí budou připraveni a naladění ke spolupráci se sociology. Podmínka uvedená na druhém místě je do určité míry závislá na sociologizaci samých, a to v té míře, jak se podílejí na výuce na jiných vysokých školách nebo na školení kadrů jiných institucí.

V každém případě se diskutující shodli v tom, že specializace vytvářené a realizované při studiu sociologie musejí vycházet ze společenské potřeby, a nikoli z tradičního a často anachronického dělení vědeckých disciplín nebo subdisciplín. Základem smysluplného vytváření specializací může být pouze integrace výuky a výzkumné práce, neboť badatelské výsledky jsou výchozí složkou specializace. Je však třeba vyvarovat se velkého počtu příliš úzkých specializací.

Tématem samostatného referátu a také diskusních příspěvků bylo studium doktorandů. Z. Żechowski toto studium kriticky analyzoval a řekl, že je nutné vypracovat celkovou koncepci vzdělávání sociologů, která by přihlížela rovněž k roli mimouniverzitních pracovišť, jež mají blíže jak k praxi, tak k dosud neprozkoumané problematice i k nevyužitým materiálům a pramenům. Kromě toho upozornil na to, že je třeba počítat s existencí velké skupiny absolventů jiných oborů, kteří z různých důvodů plní úkoly patřící sociologům. Těmto lidem je třeba umožnit speciálně programované doktorské studium. Při výchově doktorů je nutné využít také samostatných vědeckých pracovníků působících mimo velká sociologická střediska.

Jiní diskutující však hovořili o tom, že existuje krize doktorského studia. Obtíže s nábojem kandidátů, kteří by vyhovovali nezbytným požadavkům, i malá efektivnost této přípravy jsou ostatně pozorovány i v jiných vědách.

Zajímavým doplněním základního směru jednání byla informace o názorech studentů na studium sociologie. H. Najduchowska referovala o prvních výsledcích šířeji koncipovaných výzkumů realizovaných v květnu 1975 v Krakově, Lodži, Varšavě a Poznani. Výzku-

my obsáhnou v první etapě reprezentativní vzorek studentů 3. a 4. ročníku a později absolventy z let 1972–1974. Ze shromážděných materiálů vyplývá, že pouze 5% ze zkoumaných studentů nebylo spokojeno se svým studiem. Většina studentů je motivována spíše snahou po intelektuálním rozvoji než vizí budoucí práce a chutí věnovat se jí. Jejich kritické připomínky se týkají hlavně nedostatků v koordinaci studijních programů a toho, že cvičení jsou vedena metodami, jež se jim zdají být školometské.

Jak již bylo řečeno, criticismus studentů se setkává v těchto otázkách s kritickou autor-reflexí vyučujících. Proto W. Kwaśniewicz ve svém referátě (považovaném ostatně za vhodný závěr jednání) postuloval potřebu hledat zcela nový model výchovy bez ohledu na to, jaký je nynější stav. Dnešní studium je podle něho ve svých formách spoutáno tradicí a svým obsahem je značně encyklopedické a eklektické.

Hlavní směr diskuse, jak byl výše nastíněn, překračovaly otázky, jimiž se zabýval referát T. Krzykały, týkající se sociologického vzdělávání na mimouniverzitních vysokých školách. Je třeba si uvědomit význam tohoto jevu. Přednášky a ostatní formy výuky sociologie (včetně magisterských seminářů) se realizují kromě univerzit také mj. na všech vysokých školách technických, ekonomických a pedagogických. To ukazuje, o jak kvantitativně rozsáhlý problém jde. Také jeho meritorní význam je značný. Tato výuka má vliv na široké kruhy budoucí inteligence i na řídící kádry různých profesí a oblastí společenského života. Proto se programy této výuky, učitelské kádry i jejich specifické problémy musí stát předmětem samostatných úvah i nezbytné péče. Je to další téma, jemuž bude třeba věnovat pozornost.

Ewa Kaltenbergová-Kwiatkowská

Směrnice pro členy Academia Klubu

1. Členem Academia Klubu čtenářů vědecké literatury se může stát každý člen vědecké Společnosti ČSAV nebo SAV, který o členství v Klubu písemně požádá, sdělí svou adresu a evidenční číslo průkazu vědecké společnosti, jejímž je členem. Academia Klub nevydává svým členům legitimace.
2. Členové Academia Klubu mají nárok na zakoupení jednoho výtisku každé publikace vydané nakladatelstvím Academia Praha nebo vydavatelství Slovenské akademie věd Veda Bratislava se slevou 20% z ceny publikace. Na časopisy a Rozprawy ČSAV se sleva neposkytuje.
3. Odběr knih si členové Academia Klubu zajišťují vyplněním objednávacího listu, který se přikládá k edičnímu plánu nakladatelství Academia a Veda. Objednává-li si člen v Klubu jiným způsobem, je třeba, aby kromě své adresy uvedl i název vědecké společnosti.